

Croatica 42/43/44/1995-6.

Izvorni znanstveni članak

Ivo Frangeš

(Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb)

DULCEDO GOLUBIANA
(Uz latinske pjesme Ivana Goluba)

UDK 886.2

Golubove latinske pjesme – osjetit će to odmah čak i osrednji znalac latinske poezije – razlikuju se od hrvatskih, "kalnovečkih", jezikom i istinom: da izraz ne ovisi samo o sadržaju, nego i o duhu pjesme. Jednostavnije rečeno, zavičajne "kalnovečke razgovore" možemo zamisliti u istinskom prijevodu; ali ne u latinskom – izvorniku! U devedeset devetom stihu svoje poslanice Pisonima, upozorava Horacije: *Non satis est pulchra esse poemata, dulcia sunt*. Horaciju je, znamo, dojmljivost, *dulcedo*, mnogo važnija nego pulchritudo, ljepota. Ljepota kao da mu je samo tehničko svojstvo: dade se dosegnuti, naučiti. Dojmljivost, čuvstvenost, prava je bit pjesme: tko nje nema, uzalud se prihvaća stiha.

"Višejezičnost" Golubove poezije (Golub je pjesnik koji se služi, osim hrvatskim književnim jezikom, još i dvama hrvatskim dijalektima, zatim talijanskim, starogrčkim i latinskim) najbolje ćemo objasniti mišlju Paula Forta da je poezija ono što se gubi u prevođenju. Što je u ovoj zbirci prijevod a što izvornik? Možda bi se to dalo odrediti po tome "gubljenju"? A možda se upravo zato ova dva usporedna teksta "pomažu" uzajamno: oduzimajući jedan drugome ugled izvornika, oni zajedno vojuju za značenje, za ono što Horacije zove *dulcedo*. Uostalom, pitanje i nije jednostavno. Kad bi autor postojao sam i služio se "svojim" jezikom, mogao bi pisati koliko mu drago: djelo bi uzalud ugledalo "svjetlo dana"; pisac bi morao ili odložiti pero, ili podleći očajanju. Pisanje i postoji samo kao pretpostavka – čitanju; a čitanju su potrebna dva izvršitelja – pisac i čitatelj. Umjetnost, poezija, može postojati samo u pretpostavci ovoga drugog: njemu je upravljena i njime se ravna. Jer, čitanje nije mehanička operacija; čitatelj nije film pogođen znacima: ako pri tome ne stvara, ne "suraduje", on čita uzalud; bolje reći, on i ne čita. Jer bi inače kseroks- -aparati – koji daju savršene kopije – bio taj idealni čitatelj, preslikavatelj. Dobili bismo znakove bez značenja. Nego je čitatelj onaj koji čita, razumije znakove. Golubova latinska poezija posebnim, hrvatskome jeziku stranim znakovima, daje značenje svojstveno Golubu pjesniku, ono što bi se horacijevskim terminom nazvalo *dulcedo golubiana*. Bez obzira na istu emocionalnost svakoga od Golubovih raznojezičnih izraza, ljepota je njegova pjevanja upravo u jeziku kojim se ono iskazuje; jer je ljepota pjesme u prevladavanju (moglo bi se reći i "odupiranju") unutrašnjih zakonitosti svojstvenima svakom jezičnom sustavu. A pjesnik je, upozorava nas Horacije nekoliko stihova prije navedenih (95-98), onaj koji zna što je kojem stihu, što kojem izrazu primjereno. Pjesnik nije onaj koji je odlučio nešto kazati: nego kazati na određen, *svoj* način, ovisan jeziku kojim se služi, ali i čineći taj jezik ovisnim o vlastitoj viziji.

Pjesmama koje čitatelj drži u rukama prethodila je zbirka *Peregrino de Croatia*, odlikovana nedavno trećim mjestom (između 231 natjecatelja iz šesnaest zemalja) na "XV Premio Mundial Fernando Rielo de Poesia Mistica" u Madridu. Stoga je, u nazočnosti onoga koji je meritorno priznat kao *poeta laureatus* (i to *latinus*), zakonito upitati se: – Što je današnji latinski pjesnik? Po čemu se on razlikuje od onih koji (danas) pjevaju na "živom", materinskom jeziku? – Odgovor pruža, ovom zbirkom, sam Golub, jer nam iz nje stihovi dolaze "odjeveni" u dva ruha: u latinskom izvorniku i hrvatskom prepjevu. (Ne bi li točnije bilo reći: u hrvatskom suizvorniku?). Tko posjeduje makar kako skromno iskustvo u pisanju "iste" pjesme, "istoga" teksta na dva jezika (hrvatskom, recimo, i latinskom; ili talijanskom, ili bilo kojem drugom, svejedno), taj dobro zna koliko je – neočekivano! – teško prevoditi sama sebe. Jer svaki je

tekst mišljen, doživljen, osjećan u jednom jeziku; i, u biti, ostaje vjeran njemu. Prava je pjesma, bez obzira na svoju ljepotu, samo trenutak u razvoju jezika kojim je ispjevana i u koji se uključuje: ljepota njezina ovisna je, u isti mah, o sinkroniji i dijakroniji toga jezika; a njezino prenošenje iz jedne "uznemiruje" sasvim drugu jezičnu materiju. Ljepota je pjesme omogućena time što je ona izražena istinskim, konkretnim, pravim jezikom (koji ima prošlost i sadašnjost), a ne nekim apstraktnim, nepostojećim metajezikom, koji se ne opire ni o što zbiljsko; jezikom kojim nitko nije govorio, kojim se nitko nije ni radovao ni žalio, koji nikome nije pomogao da postane tvorac ljepote. Stoga naziv "mrtvi jezik" ne odgovara jezicima na kojima postoji prava, istinska književnost. Tko – u književnu svrhu izgovori samo jednu latinsku riječ, istoga se trenutka uključio u osebujan emocionalni sustav, u korpus jedne klasične književnosti; a to dalje znači da je svoje emocije podvrgao usporedbi s čudesnim svijetom latinskog pjesništva i priklonio se bogatoj intertekstualnosti koja, kao uzor, nezamjenjljivo funkcionira tisućljećima.

Već sam natpis Golubove zbirke upozorava na to. Uzmimo njegovu hrvatsku varijantu: "Lice osame". Je li ta sintagma zaista ono što sugerira latinski izvornik: "*Ultima solitudo personae*"? Pjesnik jamči, tvrdi, hoće da jest. Pretpostavimo da su nam izrazi "ultima" i "solitudo", posve jasni; ali "persona" ipak ima nejasnoća, posebno ako zavirimo u hrvatski "suizvornik". "Persona" ovdje, dakako, nije kazališna maska, nije osobnost iz kazališnoga komada; ali teško da je to i "vultus", "facies" (lice); a tako je objašnjava hrvatski tekst. Tajna je poezije (upozoravao je na to još Leopardi) upravo u onom dijelu magičnoga, nejasnoga koji dodatno obogaćuje poruku. "*Ultima solitudo personae*" u isti je mah i posljednja i krajnja: najdublja samoća čovjeka. "Lice osame" može biti izgled, smisao samoće; može značiti "pojedince", "osobu koja živi u samoći"; a može biti i spoj obaju značenja, latinskoga i hrvatskoga; što zapravo i biva kad se čitatelj unese u tekst (u tekstove) i počne ih čitati – ne razdvajajući, nego integrirajući... Prva pjesma, *Solitudo*, kao da u isti mah najavljuje poetiku zbirke: to je produhovljena erudicija, životno iskustvo pretvoreno u emociju, izraženo strukturom aristotelovskih "definicija" koje u ovoj poeziji postaju istinske poetske slike: da bi djelovale još uvjerljivije, izostavljen je pomoćni glagol "je" (odnosno, latinsko "est"). Neizrečeno, ali "uračunato" pitanje glasi: "Quid est dolor?" No upravo bez toga pitanja, stih – to jest odgovor – postaje poezijom: "Dolor pignus laetitiae". A ta poetizirana "definicija" – ne samo ovdje, nego trajno – tečajem čitave zbirke, temeljna je pogodba Golubova pjevanja. Za njegov "dolor" *genus proximum* je "pignus", dok mu je "laetitia" – *differentia specifica*. Uz napomenu da isti postupak vrijedi i za ostale stihove (za pojmove: "amaritudo", "luctus", "contritio"...). Takva je i pjesma *Terra*: "Maria / terrae

maxillae // Montes / terrae mamillae // Arcanus / spiritus terrarum". Tako je čitava pjesma već spomenuta – "definicija". Zemlja iz natpisa objašnjava se trima takvim definicijama: mora *su*, bregovi *su*, tajna *je*... Slijedeća pjesma, *Vultus terrae*, potvrđuje drugo, bitno, svojstvo Golubove latinske poezije: pjesnik je i ovdje kršćanin (*poeta christianus*), ali je – kao gotovo uvijek u ovim tekstovima – korpus njegove intertekstualnosti klasična rimska poezija.

Tako nas završna sintagma pjesme (*matris hominumque deumque*) jasno podsjeća na Lukrecija, na *exordium* njegovu epu *De rerum natura*. Tamo je roditeljica Enejeva koljena i slast bogova, Venera *Aeneadum genitrix, hominum divumque voluptas* (I,1), pod njezinim koracima plodna se zemlja kiti cvijećem, itd. A u Goluba, tugom natopljena duša pjesnikova čezne za licem zore, za obrazom zemlje – "roditeljice ljudi i bogova". Adresat je različit, duh izraza isti. Slijedeća minijatura, *Lacrimae oculi* ("Suze ljudskog oka") svojim disproporcionalnim usporedbama (oči – obala morska; suze – valovi mora) izriče snagu bola i izgubljenosti: ljudske suze, sićušne a toliko teške, upija besplodni pijesak, – simbol jalove patnje... Slično se može pomisliti i za pjesmu *Flumina paradisi*. Znamo za rijeke biblijskog raja (Gihon, Hidekel, Eufkrat, Tigris); ali u ovoj pjesmi, pod okriljem – bogova, rastu stabla života; a rijeke raja natapaju polja "preorane" duše (*exaratae*; ili, možda, "presahle", u zvučnom dozivu *s exaresco*)? Važnost usvojenoga konteksta uvjerljivo pokazuje i pjesma *O solitudo*, preimenovana u *Tempestas*. Već prvi stih

Quid faciam tibi, Dilecta

prenosi nas u osebujno ozračje *Pjesme nad pjesmama* ("Indica mihi quem *diligat* anima mea", 1,6; "*Dilectus* meus mihi, et ego illi", 2, 16; "Ostende mihi *faciem* tuam, (et *facies* tua decora", 2,14). Našavši tako ključ u biblijskom predlošku, mi s lakoćom spoznajemo tonalitet pjesme i prodiremo u njezino tkivo. Samoća je potpuna, beznadna; suze cure curkom, i neće presahnuti. Čeznju za smirenjem odaje i pjesma *Pruritus terrae*, koju pjesnik duhovito "prevodi" *Bridnja zemlje*, pjevajući istu želju za plodnom, spokojnom samoćom. Konačno, sličnu težnju za smirenjem izražavaju i dva dvostiha koji, svojom horacijevski intoniranom anaforom, poput neke anticipirane rime, iskazuju bol i samosvijest:

*Non moriar in terra sterili
Non moriar in aqua sordida*

*Non moriar in avium nido
Non moriar in itinere matutino.*

Prodahnuta naglašenom, bogatom intertekstualnošću, ova poezija – unatoč stoljećima i različitosti izraza – ostaje vjerna jednoj od svojih temeljnih zakonitosti: zemlji. Zemlji uopće, kao korelatu nebesa (jer što bi bila zemlja bez neba? što nebo bez ove drage mrvice zavilane u beskraj prostora?); zemlji kao rodnoj grudi, koja nas osposobljava za dvostruku ljubav, zemaljsku i nebesku? Nije uzalud pjesnik, u kalnovečkom dvostihu, ispjevao istinu o tome kako je Bog stvorio čovjeka od zemlje, ali od zemlje na kojoj se rađamo. Ovdje se ta istina javlja u novom obličju, prizivajući prvoga velikog "Latinca" Podravine, Janusa Pannoniusa:

E LIMO PANNONIAE

*Gemitus rerum
strepitus cordis
e limo Pannoniae
hodie natus*

*In gurgite carnis
infans est natus
coram solio solis*

Ivan Golub odista je, poslije Ivana Česmičkog, jedan od ponajvećih latinskih pjesnika Panonije. Povlačiti paralelu između njih, ako i nije nepohodno, korisno je: osvjetljuje i jednu i drugu poeziju. Dva vremena, dva svijeta i, prije svega, dvije osobnosti. Golubovi stihovi o panonskom blatu ("limus Pannoniae"), trepere iskrenom ljubavlju zavičajnom. To je odista ona zemlja "iz koje je čovjek stvoren", ona na kojoj se čuje "Uzdah stvari / drhtaj srca". Janus pjeva o rodnoj zemlji, izmučenoj beskrajnim ratovima, ali i o zemlji koja vraća obilni dug učenoj Italiji. Ivan pjeva o Kalnovčanima čija je skromna *humanitas* lišena učenosti, ali osnažena čvrstinom skromnih i čednih iz Besjede na gori. Panonsko blato, *limus* o kojemu govori pjesma, oplemenjuje ih za ljubav i rad: za ljubav prema bližnjemu, za rad koji je druga strana čovjekoljublja.

Poezija Pannoniusova glas je libertinca petnaestoga stoljeća, izrasloga na rubu europskoga sukoba s orijentalnom silom; sukoba koji će se neposredno nakon njega rasplamsati i potrajati stoljećima, ostavivši tragove vidne do u naše dane; poezija čovjeka koji raspolaže kompletnim fundusom kulture svoga kruga i svoga vremena, koji neprestano u sebi nosi razdor između rata i mira, učenosti i okolnog nasilja, žudnju za lirskim ali i svijest da se ono (u njegovu vremenu) može izraziti samo – epskim. Goleme freske ratova i sitne minijature iz osobnog života, komunikacija sa skromnom rodbinom i, u isti mah, s kraljem Matijom Korvi-

nom, dodiri s najistaknutijim humanistima i opskurnim trgovčičima talijanskih gradova, sve je to Janusov *orbis pictus* jednoga uzburkanog vremena. Latinske pjesme Golubove nisu precioznost superiorna intelektualca i prokušana latinista dvadesetog stoljeća; nego glas pjesnika koji zna da slojevitost drevnog izraza doduše usporava recepciju, ali za uzvrat obogaćuje doživljaj: jer, pjesnički tekstovi nisu za površno gledanje, nego za pomno čitanje; oni se ne otkrivaju prvim dodirom, nego upornim pronicanjem. Kao što iskusan Kalnovčanin zna:

*Nigda naj se reči kaj je vu tebi!
Ako se rečeš, onda si
kak vojnik koji pušku sprazni.*

tako je Golubov slojeviti latinski zapravo štit koji čuva onu horacijevsku ljepotu. Ako Pannoniusove kompozicije podsjećaju na Andreu Mantegna, Paola Ucella i Piera della Francescu, Golubovu je svijetu ponajbliži njegov školski drug i prijatelj (još jedan Ivan!) Ivan Lacković Croata. Majstorska ruka Lackovićeva, koja tako sigurno drži pero i slika svoje zanosne minijature, umjetnički je ekvivalent Golubovim minijaturama: ne samo kalnovečkim, nego uopće minijaturama, koje su simbol njegove poezije. Pannonius je živio i stvarao u ozračju velikih fresaka koje su pokrivala goleme plohe zidova renesansnih crkava i palača. Golub je sav ponesen minijaturom, u kojoj nam se "zgusnuti" svijet javlja s još jačim intenzitetom.

Nije nikakvo čudo da se, u svome traženju adekvatnoga izraza, Golub ogledao u najrazličitijim oblicima i stihovima; ali da je njegovu duhu i nadahnuću najsrodnija mala forma koja, stežući se neprestano, doseže gustoću hai-kua, to je očito. Otuda ova latinsko-hrvatska zbirka svoje naj-sretnije trenutke doseže u najkraćim bljeskovima cjeline od dva ili tri stiha, što je kulminiralo u vrhunskoj zbirci *Trag* (1993). Je li, možda, Golub najbolji u malim kompozicijama? *maximus in minimis*, kako je rečeno za njegova omiljelog Jurja Julija Klovića? ili je to samo prirodan odbljesak skromnosti i poniznosti, – temeljnih muza Golubovih? Jedno je, međutim, nedvojbeno: u latinskom jeziku, koji nam neodoljivo odzvanja sonornim, ozbiljnim autoritetom silnih katedralskih prostora i – u isti mah – čarobnim romonom Vulgate, ove Golubove pjesme rominjaju kao biblijski verseti, prizivajući nam u ganuto sjećanje granitnu vjeru naših majki i ljubavlju ispunjen žubor njihovih krunica. Bolovi koji presijecaju ove stihove, upravo u njima (u njihovoj *latinitas*, i zahvaljujući njoj), nalaze utjehu i olakšanje. Nije li to ujedno smisao i značenje poezije? Odi-sta, *non solum pulchra, sed vere dulcia poemata golubiana*.

LITERATURA

- Biblia sacra vulgatae editionis*, Marietti, Roma, 1959.
 Horace, *Oeuvres complètes*, I-II, Garnier, Paris, 1931.
Hrvatski latinisti, II, PSHK, Zagreb, 1970.
 Marianna D. Birnbaum, *Janus Pannonius, Poet and Politician*, JAZU, Zagreb, 1981.
 Matko Peić, *Osam eseja iz Slavonije i Srijema*, "Forum", 1-2, Zagreb, 1985.
 Hrvatski humanizam, *Janus Pannonius*, Dani hvarskog kazališta, sv. XVI, "Književni krug", Split, 1990.
Homo imago et amicus Dei. Miscellanea in honorem Ioannis Golub, Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi, Romae, 1991.
 Franjo Velčić, *Milost kao blizina Boga*, "Vjesnik", Zagreb, 29-30. svibnja 1993.
 Tonko Maroević, *Ne bez traga*, "Slobodna Dalmacija", Split, 16. listopada 1993.
 Darko Novaković, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, "Ključ za književno djelo", II. kolo, knj. 1, "Školska knjiga", Zagreb, 1994.
 Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 1995, s.v.

RIASSUNTO

I versi latini di Ivan Golub non sono per niente preziosità di un intellettuale e, nello stesso tempo, un latinista provato del Novecento: sono voce di un poeta nostro contemporaneo, conscio che la densità dell'espressione classica rallenta, sì, la "recezione", ma ne arricchisce l'effetto: non essendo la poesia fatta per una lettura superficiale, il latino di Golub conserva pienamente quella *dulcedo* oraziana di cui il titolo. Paragonando la poesia di Golub con quella del suo conterraneo lontano, Giano Pannonio, possiamo dire: se la poesia di Pannonio fa pensare alle composizioni "epiche" di Andrea Mantegna e di Paolo Ucello o a quelle di Piero della Francesca, l'arte minuta di un terzo Ivan, il grande rappresentante dell'arte "naïf" croata, suo amico e compagno di scuola, Ivan Lacković Croata, si avvicina di più al mondo lirico. C'è tanto di comune nelle miniature golubiane e quelle lackoviciane. E' proprio per ciò che questa raccolta di versi latino-croata i suoi momenti più felici li raggiunge nelle composizioni brevi, essendo la modestia francescana musa principale di Golub. Una cosa però è certa: il latino sonoro di Golub, rievocando i vasti spazi delle cattedrali nonché il magico ritmo della *Vulgata*, ci fa pensare alla fede profonda delle nostre, madri al tintinnio sommerso dei loro rosari modesti. Infatti, *non solum pulchra, sed vere dulcia poemata golubiana*.